

LEKSIKOLOŠKO-LEKSIKOGRAFSKA ŠTEVILKA
(OB 30-LETNICI IZIDA SSKJ)

UVOD

Pobudo za to tematsko leksikološko-leksikografsko številko je dala kolegica in članica uredniškega odbora Slavistične revije, sicer zaslužna profesorica FF UL Ada Vidovič Muha. Spomnila je, da je proti koncu leta 2021 minilo trideset let, odkar je izšla zadnja peta knjiga Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), to je bilo v jeseni 1991. Verjetno tako njo, ki je svojih prvih petnajst službenih let soustvarjala naš prvi večzvezkovni razlagalni slovar sodobne slovenščine, kot njene druge sodelavce in seveda tudi nas vse zanima današnje stanje slovenskega slovaropisja. Slovenski slovaropisni kontinuum bi lahko dovolj celovito predstavil predlagani vsebinski koncept z naslovom *Leksikološko-leksikografska številka (ob 30-letnici izida SSKJ)*, ki ga je zasnovala Ada Vidovič Muha.

I Uvodna utemeljitev leksikološko-leksikografske št. SR

II Slovaropisna tradicija – 20. stoletje in sodobno slovaropisje – 21. stoletje: enojezični razlagalni slovarji

- 1 Glonarjev slovar slovenskega jezika
- 2 Slovar slovenskega knjižnega jezika: konceptualna kontrastiva z NSSKJ
 - 2.1 Razumevanje pojma slovenski knjižni jezik (kot naslovni pojem slovarja)
 - 2.2 Zasnove prvine
 - 2.2.1 Gradivo – viri: izbor, komentiranje meril glede na pogostnost pojavitev
 - 2.3 Jezikovnosistemska (zvrstna) uravnoteženost, vplivajska moč
 - 2.3.1 Stilistika – nabor in komentiranje označevalcev (kvalifikatorjev)
 - 2.3.2 Jezikovnosistemska (zvrstna)
 - 2.3.3 Prostorsko-časovna
 - 2.3.4 Besedilna
 - 2.4 Leksikalni pomen – hierarhizacija pomenskih sestavin
 - 2.4.1 Slovarsko-slovnicična vloga kategorialnih lastnosti
 - 2.4.2 Večpomenskost – medpomenska razmerja
 - 2.4.3 Medleksemska razmerja – sopomenskost, protipomenskost, nad/podpomenskost
 - 2.5 Terminologija – pregled strokovnih področij glede na izbor (terminoloških) označevalcev (kvalifikatorjev)
 - 2.6 Frazeologija – merila vključevanja in načina predstavitve frazeološkega gradiva
 - 2.7 Normativna vloga v SSKJ: normativna vrednost jezikovnosistemskih kvalifikatorjev ipd.
 - 2.8 Družbena (družbeno-politična) obvestilnost
 - 2.9 Etimologija v NSSKJ

III SSKJ kot leksikološki vir za specializirane slovarje (sinonimni slovar, vezljivostni slovar ipd.)

IV SSKJ vs. NSSKJ: konceptualna kontrastiva

Prispelih osemnajst prispevkov od triintridesetih prijavljenih je opisalo zlasti slovaropisni kontinuum po izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Prispevki namreč predstavljajo jezikoslovni in z njim slovaropisni razvoj, ki hkrati osmišlja tudi vmesne in vsaj po posameznih delih dopolnjene in spremenjene izdaje SSKJ, tu sta mišljena vmesni Slovar novejšega besedja slovenskega jezika (2012)¹ in druga izdaja SSKJ 2 (2014)².

Z vključenimi prispevki so uresničena tri krovna poglavja, in sicer poglavje *Slovaropisna tradicija – 20. stoletje in sodobno slovaropisje – 21. stoletje: enojezični razlagalni slovarji, SSKJ vs. NSSKJ: konceptualna kontrastiva* z obravnavo sprememb in novosti v času med izidom zadnje knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) in Novim slovarjem slovenskega knjižnega jezika (NSSKJ), ki so jih prinesli zlasti novo gradivo, vključenost novih tehnologij v slovaropisje in razvoj našega jezikoslovja v zadnjih desetletjih, in še poglavje *SSKJ kot leksikološki vir za druge slovarje*.

Nekaj temeljnih in zato bistvenih in trajno veljavnih izhodišč sodobnega razlagalnega slovaropisja je v svojem prispevku Slovar slovenskega knjižnega jezika – dinamika pomenskih sestavin strnjeno predstavila Ada Vidovič Muha, vsebina prispevka pa se navezuje na njeno monografijo *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (2. dopolnjena izdaja 2013).

Kako se je leksikološka in leksikografska zasnova Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) tako teoretično kot praktično razvijala, in se razvija in dopolnjuje tudi danes v rastočem novem slovarju slovenskega knjižnega jezika (NSSKJ oz. eSSKJ), pa v obravnavah posameznih jezikoslovnih (in tudi slovarskih) pojavov predstavljajo in komentirajo T. Mirtič in M. Snoj v prispevku *Merila za razlikovanje med dvojnicami in sinonimi v eSSKJ in bolj kontrastivno-primerjalno* tudi R. Grošelj v prispevku *Od glave do nog: meronimija in holonimija v slovarju*. Pomenom, leksemskim in medleksemskim, se v obravnavah o eno- in večbesednih leksikalnih enotah (N. Ledinek, A. Perdih, Š. Petric Žižić), o tvorjenosti (S. Štumberger) in izgovoru (L. Horjak) z vključitvijo normativnega vrednotenja pridruži še izraz. Širše razpravljanje se odpira pri obravnavi slovarskih in slovničnih kategorialnih lastnosti, ki navsezadnje razrešujejo besednovrstno opredeljevanje in hkrati tudi možno prehajanje med besednimi vrstami, in to še zlasti pri leksemih, ki vključujejo različne najširše okoliščinske sestavine in zato lahko izražajo tudi količinske oz. obsegovne lastnosti; tu so v ospredju predvsem prislovi, medmeti in členki (D. Gabrovšek, A. Jelovšek, D. Krvina, M. Snoj, M. Uhlik, A. Žele, Š. Petric Žižić). Razprava se nadaljuje še z zvrstno in stilsko opredelitvijo leksikalne rabe (N. Gliha Komac, D. Divjak Race) in funkcijsko oz. terminološko rabo leksike (G. Tonin, S. Vaupot).

¹ *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Glavna urednika A. Bizjak Končar in M. Snoj. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2014. [Na spletu](#).

² V drugi izdaji SSKJ je bilo dodanih 4521 novih slovarskih sestavkov in obstoječim sestavkom še 1517 novih pomenov in ustreznih stalnih zvez. Številni slovarski sestavki so bili spremenjeni in dopolnjeni na ravni izgovora, dvojničnih razmerij, razlag, okvalificiranja (s spremembo ali dopolnitvijo slovničnih in družbenih kvalifikatorjev in pojasnil) in ilustrativnega gradiva. Podrobnejši opis vsega, kar je prinesla druga izdaja SSKJ, je v prispevku z naslovom *SSKJ2 (Slavia Centralis, 2015, 8/1, 5–15)* avtorjev A. Perdiha in M. Snoja.

Z najavljenimi prispevki so bili napovedani tudi novi posodobljeni slovarski opisi terminologije in frazeologije v splošnorazlagalnem slovarju, pa bodo predstavljeni ob prvi novi tovrstni priložnosti.

Za družbeno vključenost in aktualnost nastajajočega novega slovarja je vedno bolj pomembna tudi vključitev slovenskega znakovnega jezika (S. Klemenčič, B. Kern).

Tako obstoječi kot novonastajajoči razlagalni slovar slovenskega knjižnega jezika sta tudi pomembna izhodiščna vira za vse nadaljnje bolj specializirane slovarje kot so npr. prvi šolski slovar slovenščine (L. Soršak Godec) ali pa slovar slovenskih protestantskih piscev (A. Legan Ravnikar).

In kaj je novega? Kaj nastaja? Ja, že samo razvojne spremembe, tako družbe kot jezika, ki se jih ne dá zavreti ali celo ustavljati, silijo tvorce novega razlagalnega slovarja v stalno spreminjanje, dopolnjevanje in posodabljanje obstoječega. Tako tretja izdaja slovarja (NSSKJ ali eSSKJ) uporabniku s kvalifikatorji in kvalifikatorskimi pojasnili prinaša sveže podatke o slogovni zaznamovanosti leksikalnih enot, in sicer z družbenostnega, prostorskega, časovnega, področnega in konotativnega vidika. Okvalificiranost znotraj družbenosti npr. opisuje odstopanja (označena s kvalifikatorjema »manj formalno«, »neformalno«) od knjižnojezikovne in sporazumevalne norme, ki je sicer predvidena za formalne, navadno javne sporazumevalne položaje. Tudi s terminološkega vidika se je izkazalo, da je potreben aktualen pretres vzajemne zastopanosti strokovnega izrazja na obeh straneh, splošnorazlagalni in terminološki; v splošnorazlagalnem slovarju še ustrezen opis in okvalificiranje. Treba poiskati rešitve, kako ustrezno prikazati razhajanja in konvergenca med slovenskim jezikom in slovenskim znakovnim jezikom; ne gre namreč le za dva različna jezika, temveč tudi za dva povsem različna tipa jezikov, in zato izdelava takih implementacij, kot so uresničitve oz. uresničevanja eSSKJ in Slovarja SZJ, predstavljajo za sodobno dvojezično slovaropisje še poseben izziv. Glede na specifikko nove leksike je treba na novo postaviti iztočniška merila za eno- ali večbesedne leksikalne enote, najti je treba načine, kako opozoriti na tvorbeno lastnosti leksike, kar velja še zlasti za novejšo leksiko. Navsezadnje ravno besedotvorni morfemi odigravajo odločilno vlogo pri poskusih razmejitev med dvojničnimi enotami in sinonimi: razlagalni slovar namreč zahteva zelo natančno in hkrati praktično izvedljivo rešitev vprašanja dvojnic in sinonimov. V sodelovalnih strokovnih razpravah je potrebno sproti ugotavljati, kako in koliko podatki o izgovoru temeljijo tudi na (naj)novjših fonetično-fonoloških dejstvih. Že vse dosedanje teoretične raziskave kar kličejo tudi po oblikovanju tipologije slovarskih razlag za vrstne pridevnike. Posebna pozornost mora biti namenjena tudi prikazom besednovrstnih prehodov med prislovi in vezniki, med prislovi in nedoločnimi števnikami ipd. V zvezi z besednovrstnimi opredelitvami in razmejitvami, konkretno med prislovi in členki, se je pokazala nuja tudi po novi zastavitvi slovarskih razlag za členke in medmete.

Na vse naštetu skušajo odgovoriti prispevki v tej številki. In pri tem se vedno znova potrjuje in dokazuje, da slovarsko delo mora biti in vedno tudi je nujni del konkretnega jezikovnega stanja in vsakodnevne rabe, ker drugače pač ne more biti ... in to bdenje

nad jezikom zahteva stalno neprekinjeno sledenje tudi vsem spremembam v jeziku. In pri vseh spremembah vedno upamo na boljše: naj to velja tudi za novonastajajoči razlagalni slovar sodobne slovenščine in seveda za slovenščino nasploh.

Andreja Žele

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani;
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
andreja.zele@ff.uni-lj.si
DOI 10.57589/srl.v70i4.4068